

Розділ III. Сучасний стан та перспективи розвитку інтеграційних тенденцій в Африці

3.1. Північна Африка: уроки минулого та проблеми інтеграції Магрибу

Держави Північної Африки об'єднує багато факторів: етнічний склад населення (передусім, араби і бербери), спільність побуту, мови, релігії, історії та культури, географічне положення і, нарешті, історичне минуле. Усе це сприяло тому, що ідея союзу арабських народів Північної Африки набула популярності в країнах Магрибу (Алжир, Марокко, Лівія, Мавританія, Туніс) ще задовго до того, як вони стали незалежними, відображаючи, поряд з тим, одну з доцентрових субрегіональних тенденцій. Варто відзначити, що термін Магриб означає арабською мовою Місце, де заходить сонце. Синонімами згаданого терміну є поняття Далекий Захід і Марракеш (назва сучасного історичного міста).

Стосовно короткого історіографічного огляду зазначеної проблематики необхідно підкреслити, що його доцільно розділити на декілька частин. Перш за все, спробуємо охарактеризувати українську історіографію та внесок вчених України у вивчення представленої теми. В українській історіографії питання дослідження інтеграційних процесів у регіоні Північної Африки пов'язані, насамперед, із науковими розробками відомого африканіста В.К. Гури, який фактично розпочав в Україні вивчення соціально-політичної історії та інтеграційних процесів у Північній Африці у постколоніальний період; він також мав країнознавчі дослідження, зокрема, присвячені Марокко [1]. Кандидатська дисертація В.К. Гури безпосередньо стосувалася соціально-політичного розвитку цієї країни в 1956-1975 рр. Профіль його досліджень був досить широким, він також досліджував українсько-африканські зв'язки, процеси економічного піднесення країн Африки, аналізував основні чинники накопичення ними господарського потенціалу в контексті глобальних процесів сучасності (див. напр.: Гура В.К. Африка: інтеграційна складова перебудови засад соціально-

економічного розвитку. *Дослідження світової політики*: Зб. наук. праць. К., 2004, Вип. 26. С. 3-6), а також досліджував перспективи і сфери розвитку взаємовигідного співробітництва між державами регіону і Україною.

Значний внесок у становлення та розвиток африканістики в Україні зробила українська дослідниця - К.О. Княздвірська (К.О. Юрченко). Вона вивчала та аналізувала у своїх працях проблеми африканської інтеграції та демократизації африканського суспільства [2]. На особливу увагу заслуговує її дисертаційна робота (див. докл.: Юрченко К.О. Інтеграційні процеси в Африці: фактори, рівні, спрямованості та закономірності розвитку (1960— 2005 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04; НАН України, Ін-т світ. економ. і міжнар. віднос. К., 2006. 17 с.). У своїй роботі вона підкреслювала, що актуальність теми з інтеграції зумовлюється унікальним значенням для постколоніальної еволюції країн і народів континенту інтеграційних інституцій як об'єднуючої, мобілізуючої та організуючої сили.

Західносахарський конфлікт вивчала український історик - О.В. Бікла (О.В. Тур). Її публікації присвячені історіографії проблеми, геополітичним особливостям Західної Сахари. Вона досліджувала й участь інших країн в даному конфлікті, зокрема, Сполучених Штатів Америки [3]. Окрім того ця дослідниця вивчала українсько-магрибські зв'язки; її дисертаційне дослідження присвячено аналізу проблеми, яка полягає у політизації процесу розвитку марокканської нації та сахарського етносу в постколоніальному історичному просторі (див.: Бікла О.В. Трансформація західносахарського національного питання у 1956-1991 рр.: дис... канд. істор. наук: 07.00.02; Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2006. 295 с.).

Особливі проблеми країн Магрибу розглядалися також у роботах української дослідниці О.С. Ліщинської [4]. У своїй дисертаційній роботі вона показала діяльність урядів арабських країн Близького Сходу та Магрибу на шляху до вирішення питання статусу жінки-мусульманки у 1975-1995 рр., а також особливості взаємодії ООН із національними урядами у сфері надання арабським жінкам прав і свобод, установлених міжнародними конвенційними

нормами (див. докл.: Ліщинська О.С. Діяльність ООН у сфері захисту прав жінок у країнах Близького Сходу та Магрибу (1975-1995 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02; Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2011. 20 с.).

Необхідно відмітити також кандидатську дисертацію С.В. Гладченко, в якій досліджено модернізацію туніського суспільства у контексті гендерного питання з моменту виникнення цієї модернізації у 1900-х рр. і до початку ХХІ століття. У роботі представлено періодизацію жіночого руху в Тунісі в період новітньої історії, а також проаналізовано історію впливу політико-правових реформ туніського уряду на зміну гендерної ситуації в суспільстві (див. докл.: Гладченко С.В. Гендерний аспект модернізації туніського суспільства: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02; Одеський нац. уні-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2012. 16 с.).

Серед колективних наукових робіт, виданих останнім часом в Україні з африканської проблематики, які включали питання розвитку країн Магрибу, варто відзначити аналітичну доповідь, підготовлену науковцями Національного інституту стратегічних досліджень України та Інститутом сходознавства НАН України ім. А.Ю. Кримського - Близький Схід і Північна Африка як сфера інтересів України [6]. У доповіді проаналізовані як сучасний стан інтеграційних процесів у форматі Союзу країн Магрибу, так і охарактеризовані стратегічні пріоритети України у даному регіоні.

Великий внесок у розвиток африканістики зробили російські вчені, в першу чергу, співробітники Інституту Африки РАН [7]. Російські дослідники, які займаються проблемами Магрибу: О.І. Куприн, В.С. Копин, А.Г. Ковтунов, Н.С. Луцька, О.О. Шведов (див.: Куприн А.И. Франция и страны Магриба: Образование и подготовка кадров / отв. ред Ли В.Ф. АН СССР. Ин-т востоковедения. Москва: Наука. Гл. ред. вост. лит., 1980. 123 с.; Копин В.С. Лига арабских стран в 80-х годах: деятельность и перспективы. Москва: Институт Африки РАН. 1989; Луцкая Н.С. Очерки новейшей истории Марокко. М., 1973. 478 с.; Шведов А.А. Независимая Африка: внешнеполитические проблемы, дипломатическая борьба. / под общ. ред. и с предисл. А. А. Громько. М.:

Политиздат, 1983. 350 с.; Ковтунов А.Г. Проблемы интеграции стран Магриба (80–е – середина 90–х годов). М., 1998. 194 с.).

У 2016-2021 рр. вчені Центру вивчення країн Північної Африки і Африканського Рогу Інституту Африки РАН підготували та видали низку публікацій, які стосуються країн Магрибу. Серед них особливу увагу привертають колективні монографії: «Африка: сучасні стратегії економічного розвитку» (2016 р.), «Близький Схід і Північна Африка. Процеси модернізації і міжнародна безпека» (2016 р.), «Вирішення воєнно-політичних конфліктів в Африці. Роль регіональних організацій» (2017 р.), «Африканські країни у сучасних міжнародних відносинах: нові рубежі» (2017 р.), «Північна Африка і Африканський Ріг у XXI столітті. Модернізація - історичний вибір» (2019 р.) [8].

В наш час у російській історіографії виділяються дослідження, присвячені питанням економічної інтеграції на Близькому Сході в їх ширшому форматі, тобто із включенням країн Магрибу [9]. Вони містяться у збірнику аналітичних матеріалів, в якому дається сучасний російський погляд на інтеграційні процеси у Північній Африці та Близькому Сході, а також визначаються регіональні пріоритети зовнішньої політики РФ.

Проблеми, пов'язані з інтеграційними процесами у регіоні Магрибу, досліджуються у багатьох провідних наукових установах зарубіжних країн. Відзначимо ти з них, які заслуговують на особливу увагу. Так, перш за все, виокремимо американські дослідження Центру Близького Сходу Карнегі [10], Вашингтонського інституту близькосхідної політики [11], Інституту Петерсона з питань міжнародної економіки [12].

Велика увага приділяється зазначеній тематиці й в наукових інституціях Європи, що пов'язано з тісними економічними та гуманітарними зв'язками між країнами Європи та Магрибу. Серед європейських науково-аналітичних центрів варто виділити праці Європейської ради з питань зовнішніх відносин [13], Міжнародного центру в Брюсселі (див. напр.: Barth M. Regionalism in North Africa: The Arab Magreb Union in 2019 /Brussels International Center. URL: <https://www.bic-rhr.com/research/regionalism-north-africa-arab-maghreb-union-2019>).

Підкреслимо значення й оперативної інформації, що міститься у періодичних виданнях країн Магрибу. Наприклад, у Марокко це Maroc Soir та Le Matin du Sahara. В Алжирі - El Moujahed, El Djeich, La Revolusion Africaine. В Мавританії - Al Chaab, а в Тунісі - Tunis Soir та багато інших. Важлива інформації у цих періодичних виданнях дає можливість розглядати регіональні проблеми як у конкретному, так й в узагальненому аспекті, а також аналізувати значний обсяг інформації, необхідний для остаточних висновків.

Звертаючись безпосередньо до історичних подій у Магрибі, зазначимо, що новий етап діяльності щодо магрибської єдності розпочався після завоювання Тунісом і Марокко незалежності у 1956 р. Що стосується незалежної з 1951 р. Лівії, то до початку 1960-х рр. ця країна (на той час королівство) стояла осторонь участі у вирішенні нагальних питань Магрибу.

Суттєвою перешкодою на шляху до інтеграції країн Магрибу став конфлікт у Західній Сахарі, успадкований арабським світом від епохи колоніалізму, коли згаданою територією управляла Іспанія. Саме тому у вирішенні цього міжарабського конфлікту велику роль відігравали і можуть відіграти Ліга арабських держав (ЛАД, яка об'єднує всі арабські держави), Африканський Союз, ООН, а також країни, які зберігають традиційні (Франція, Іспанія) або історичні (Саудівська Аравія) зв'язки та інтереси у даному регіоні.

Проблема Західної Сахари в історичному плані має два важливих аспекти: питання незалежності Мавританії і проблема врегулювання ситуації в колишній Іспанській Сахарі (Західній Сахарі). Ще один аспект регіональних відносин полягає в тому, що цей регіон знаходиться на перетині Арабського світу і Чорної Африки.

Політичний комітет Ліги арабських держав 28 серпня 1960 р. прийняв рішення підтримати Марокко щодо його вимоги повернення Мавританії як невід'ємної частини національної території. Проти виступив лише Туніс.

Тому бажаючи реального примирення, у відповідь на позицію Марокко, 27 жовтня 1961 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила рекомендацію Ради Безпеки ООН про вступ Мавританії в ООН (резолюція 1640/XVI). Щодо

проблеми деколонізації Західної Сахари, Іспанія отримала можливість маневрувати і грати на мароккано-мавританських протиріччях. Фактично рішення щодо остаточного статусу Західної Сахари відтермінувалося.

Якщо звернутися до історії питання, то необхідно відзначити, що у квітні 1958 р. в м. Танжері (Марокко) відбулася конференція представників трьох найвпливовіших політичних партій країн Магрибу, які раніше входили до складу Комітету визволення арабського Магрибу. Ініціатива належала марокканцям - лівому крилу центристської партії Істікляль (Незалежність). Учасники конференції вирішили надавати різнобічну підтримку алжирському народу в його боротьбі за незалежність, у тому числі сприяти створенню алжирського незалежного уряду. Конференція запропонувала утворити консультативну асамблею арабського Магрибу.

Після завоювання Алжиром незалежності у 1962 р. прихильники магрибської єдності почали стверджувати, що створення союзу магрибських країн наближається до логічного завершення. Проте на шляху об'єднання магрибських країн виникало багато нових труднощів: мароккансько-алжирський прикордонний конфлікт, рецидиви загострення проблеми Західної Сахари, періодичні кризи у двосторонніх відносинах між окремими країнами Північної Африки тощо.

Починаючи з 1964 р. країни Магрибу стали робити головний наголос на розвитку всебічного регіонального співробітництва з метою досягнення економічної інтеграції країн Північної Африки. Інтерес до такої інтеграції (і в цілому до роботи організації) почала виявляти з початку 1960-х рр. Лівія. З цього часу і до вересневої революції лівійських вільних офіцерів у 1969 р. вона бере активну участь у всіх заходах Магрибу. Включення республіканської Лівії у рух за магрибську єдність підвищило роль та значення ідеї створення Єдиного Магрибу.

У 1969-1974 рр. відбувся процес зближення Мавританії і Марокко. У січні 1970 р. обидві країни встановили дипломатичні відносини, а 26 листопада 1973 р. Мавританія вступила до Ліги арабських держав, яка об'єднує всі незалежні

арабські країни. Ці події відкривали шлях реального поглиблення співробітництва та інтеграції п'яти незалежних держав.

Доки вирішувалося мавританське питання, співробітництво в Магрибі розвивалося фактично у форматі четвірки. Відповідно до рекомендацій Економічної комісії ООН для Африки, яка запропонувала розпочати економічну співпрацю між країнами Магрибу з координації планів розвитку енергетичної, гірничо-видобувної, хімічної, металургійної, виготовлення скла і текстильної галузей промисловості, у квітні 1964 р. в Танжері (Марокко) відбулися наради економістів та експертів у галузі промисловості Алжиру, Лівії, Марокко і Тунісу [15]. Було створено Бюро з координації розвитку промисловості згаданих вище країн. Експерти рекомендували скликати регіональну конференцію міністрів економіки.

Перша така конференція відбулася в Тунісі 29 вересня - 1 жовтня 1964 р. На ній було вироблено доктрину економічної політики країн Магрибу, в якій були визначені основні напрями розвитку економічного співробітництва між країнами-учасницями: розвиток товарообміну, координація промислової діяльності, розробка спільної політики щодо країн Європи, зокрема щодо спільного ринку. Були створені Рада міністрів економіки країн Магрибу і Постійний консультативний комітет (ПККМ), перед яким було поставлено завдання вивчення всього комплексу проблем економічного співробітництва країн Магрибу, надання Раді міністрів економіки своїх рекомендацій і пропозицій щодо зміцнення цього співробітництва і координації економічних зв'язків Магрибу з міжнародними економічними організаціями.

Друга конференція міністрів економіки країн Магрибу відбулася 26-28 листопада 1964 р. в Танжері. Вона окреслила ще два напрями розширення співробітництва магрибських країн в області координації планів розвитку і гармонізації національних політик в різних секторах економіки. На третій конференція (Тріполі, травень 1965 р.) був створений комітет з координації у сфері поштового зв'язку і телекомунікацій з місцеперебуванням в Тунісі. На четвертій конференції (Алжир, лютий 1966 р.) були схвалені резолюції, які

передбачали координацію діяльності у сферах туризму і транспорту.

У 1966-1967 рр. в столицях чотирьох магрибських держав проходили численні наради, засідання, сесії і колоквиуми різноманітних комісій, комітетів тощо (їхня діяльність мала низку досягнень). Проте на шляху економічної інтеграції Магрибу, так само як і в галузі політичних відносин, виникло багато перешкод, пов'язаних головним чином із взаємною несумісністю соціальних програм магрибських країн, їх різною економічною орієнтацією і конкуренцією на зовнішніх ринках товарів сільськогосподарського виробництва. Така методика виявилась неспроможною, передусім, через відсутність основ для взаємодоповнюваності структур економік країн регіону. До того ж, на той час ще недостатньо чітко визначились економічні доктрини країн Магрибу та основні напрями їх економічної політики.

Ось чому на межі 1966-1967 рр. ПККМ починає розглядати інтеграційні проблеми в більш широкому ракурсі і розробляє проект Глобальної стратегії інтегрованого розвитку, що мав на меті створення Економічного союзу країн Магрибу.

П'ята конференція міністрів економіки (Туніс, листопад 1967 р.) вирішила задіяти гнучкіші форми гармонізації позицій країн Магрибу і спрямувати роботу в напрямі підготовки проекту про перехідний етап у створенні Магрибського спільного ринку, рекомендувавши з цією метою розробку комплексу конкретних узгоджувальних заходів протягом п'яти років. Як наслідок, в результаті проведених ПККМ відповідних досліджень був представлений проект Угоди про співробітництво країн Магрибу, поданий на розгляд шостої конференції міністрів економіки, що відбулась у липні 1970 р. в м. Рабат. Втім, згаданий проект теж не отримав одностайного схвалення. Нездоланими виявилися розбіжності з таких позицій цього документу, як контроль над інвестиціями; визначення мінімальної частки внутрішньомагрибського виробництва в готовій продукції, на яку розповсюджувались пільги; уніфікація законодавства в сфері оподаткування підприємств, соціального страхування, заробітної плати [15].

Додаткових проблем додала і зміна ставлення до концепції магрибської

єдності з боку Лівії, яка взагалі відмовилась брати участь у конференції. Свою позицію правлячі кола цієї держави пояснювали тим, що після повалення монархії у вересні 1969 р. нове лівійське керівництво переглянуло свою політику щодо арабського світу і виступило проти створення регіональних об'єднань всередині арабського світу під приводом того, що вони могли зашкодити створенню ширшого об'єднання всіх арабських країн.

Після підписання в 1969-1970 рр. Іфранського і Тлемсенського договорів між Алжиром і Марокко, Туніської угоди між Алжиром і Тунісом, а також Касабланського договору між Марокко і Мавританією в країнах Магрибу посилювався рух прибічників магрибської єдності [16]. Особливу активність в цьому відношенні виявляв Алжир як найбільша і найвпливовіша країна регіону. Саме Алжирська Народно-Демократична Республіка у 1970-х рр. найактивніше виступала за прискорення створення Арабського Магрибу.

На шостій конференції міністрів економіки магрибських країн був присутнім в якості спостерігача представник Мавританії. В своїх виступах голови делегацій трьох провідних країн Магрибу говорили, зокрема, про можливий вступ Мавританії до економічної співдружності магрибських країн.

Сьома і остання конференція міністрів економіки країн Магрибу відбулась у 1975 р., але вона не ухвалила конструктивних рішень. У подальшому ПККМ і його комітети фактично припинили свою діяльність [17, 18].

Принципова зміна відносин між країнами САМ у 1976 р. пояснюється, передусім, загостренням кризи довкола Західної Сахари. В напруженій ситуації, що склалася в Північній Африці, алжирське керівництво переглянуло свою концепцію єдиного Арабського Магрибу і стало на шлях збройної підтримки створеного у травні 1973 р. Фронту визволення Сегіет ель-Хамра і Ріо-дель-Оро (ПОЛІСАРІО), а згодом і проголошеної 27 лютого 1976 р. в алжирському місті Тіндуф Сахарської Арабської Демократичної Республіки (САДР). У новій ситуації Алжир висунув фактично ілюзорну ідею створення Магрибу народів, розуміючи під цим необхідність участі народних мас, і передусім трудящих, селян, молоді і всіх послідовних патріотичних елементів у становленні єдиного,

сильного, процвітаючого, прогресивного Магрибу, в якому народні маси були б звільнені від капіталістичної експлуатації, тобто йшлося фактично про неминучість поступової заміни політичних режимів у сусідніх арабських країнах [14, 15].

У березні 1982 р. на конференції в м. Нуакшот за ініціативи Алжиру, яку підтримали Мавританія та Лівія, на перший план в діяльності організації було запропоновано винести політичні проблеми, у тому числі і ті, що безпосередньо торкалися Магрибу. Через проблему Західної Сахари обговорення цих питань відбувалося без участі Марокко.

У 1984 р. марокканський король Хасан II добився припинення лівійської допомоги ПОЛІСАРІО. У 1986 р. було відновлено дипломатичні відносини Марокко з Мавританією. У самій Західній Сахарі марокканцями проводилась активна економічна і гуманітарна політика. Марокканські показники інвестицій в соціальну і культурну сферу на душу населення в Західній Сахарі були в 6-7 разів вищі, ніж у самому Марокко. У той же час після громадянської війни Алжир мав зовнішній борг 20 млрд дол. США. Авторитету ПОЛІСАРІО і САДР не міг не зашкодити розвиток відносин з Кубою та КНДР (за якими до 1991 р. стояв СРСР). Такі події перешкоджали налагодженню повноправного союзу держав Магрибу.

Останній практичний етап спроб здійснити інтеграцію країн Магрибу розпочався ще в червні 1987 р., коли на зустрічі керівників держав Алжиру і Лівії в столиці Алжиру був узгоджений проект Хартії Єдності, що передбачав створення Союзу держав Арабського Магрибу. Імпульс червневого саміту був настільки продуктивним, що вже через рік - 17 лютого 1989 р. на спеціальному окремому саміті п'яти лідерів у м. Марракеш було підписано угоду про створення нової регіональної організації - Союзу Арабського Магрибу (САМ). Угода невдовзі була ратифікована усіма країнами-учасницями у серпні 1989 р. Варто додати, що на включенні терміну «арабський» в назву організації наполягав особисто М. Каддафі. Відзначимо, що після багатьох непростих подій він певною мірою змінив свою позицію, переключившись (після перетворення на

саміті в Тріполі у 2002 р. Організації Африканської Єдності в Африканський Союз) на виокремлення загальноафриканського аспекту приналежності Північної Африки та її населення.

Співорганізатори САМ віддавали перевагу економічному співробітництву, вважаючи, що паралельно з розвитком тісного господарського партнерства буде складатись і політична єдність. Розбіжності виникли стосовно організаційної структури цього союзу. Алжир і Марокко вважали недоцільною складну організаційну структуру і пропонували обмежитись тільки тими органами, які б займалися поточними справами. Врешті-решт, перемогла позиція більшості: лідери п'яти країн Магрибу підписали в Марракеші три головні документи (договір про створення САМ, декларацію, а також робочу програму магрибського співробітництва), які передбачали як координацію зовнішньої політики країн-членів, так і їх економічну інтеграцію. Визначною особливістю процесу організації САМ стало не тільки проголошення її засновниками культурно-політичної ідентичності з арабським та ісламським світом, але й заява про відповідальність за долю Африканського континенту.

Загалом у 1989-1994 рр. відбулось шість самітів Союзу Арабського Магрибу. У 1990-1991 рр. було створено цілу низку спільних органів співробітництва: Раду президентів, Раду прем'єр-міністрів, штаб-квартиру (м. Рабат), Раду міністрів закордонних справ, Консультативну раду з числа 150 парламентарів (по 30 призначених делегатів від кожної країни), Раду юстиції (м. Нуакшот), Раду міністрів внутрішніх справ, постійний генеральний секретаріат (м. Туніс), Магрибську академію наук і Магрибський університет (м. Тріполі), а також Банк інвестицій і зовнішньої торгівлі (м. Туніс) та 4 міжміністерські спеціалізовані комісії (кожна з чисельними підкомісіями співробітництва у різних галузях економіки і гуманітарної сфери). Генеральним секретарем Союзу Арабського Магрибу був призначений 23 жовтня 1991 р. туніський дипломат М. Амаму.

У 1974-1988 рр. в Магрибі посилилося регіональне суперництво. Зокрема, у квітні 1975 р. на сесії Ради ЛАД у Каїрі міністр закордонних справ АНДР А.

Бутефліка підтримав збройну боротьбу ПОЛІСАРІО і заявив, що право громадян Західної Сахари на самовизначення повинно реалізовуватися поза асоціацією з Марокко. Підписана у 1975 р. угода про деколонізацію Західної Сахари призвела до виводу 14 листопада 1975 р. іспанської адміністрації і військ, а також до окупації згаданої території марокканськими і мавританськими військами.

Але вкотре період співробітництва між країнами Магрибу був нетривалим. Уже в серпні 1994 р. Марокко запровадило візовий режим для алжирських громадян. У відповідь АНДР перекрила сухопутні кордони з Марокко. З претензіями до всіх країн САМ через їхню позицію щодо справи Локербі виступила Лівія. В черговий раз загострилася ситуація довкола Західної Сахари. За згаданих обставин 1995 року Алжир відмовився прийняти у себе сьомий саміт САМ. Одразу після цього Лівія відмовилася замінити Алжир у справі проведення саміту. У грудні 1995 р. міністр закордонних справ Марокко через Комітет уповноважених у справах САМ міністрів, що розташовувався в Алжирі, надіслав алжирському міністру закордонних справ листа з доріканнями на адресу АНДР за розрив нейтралітету щодо справи Західної Сахари. Оскільки на той момент міністр закордонних справ Марокко очолював Раду міністрів закордонних справ Союзу Арабського Магрибу, він вимагав у своєму листі призупинити діяльність цієї організації. Ця вимога була виконана і лише постійний генеральний секретаріат виконував формальну роботу. Згодом, незважаючи на формальне завершення терміну мандату генерального секретаріату в 1997 році, його діяльність за мовчазної згоди всіх сторін було продовжено без обмеження терміну.

Попри невизначений стан співробітництва між країнами САМ у 1995-1999 рр., співпраця країн САМ на двосторонньому рівні розвивалася. Це співробітництво не припинялося й в багатосторонньому форматі. Всі 5 країн САМ стали учасниками європейсько-середземноморського співробітництва, а Марокко, Мавританія і Туніс приєдналися до Світової Організації Торгівлі.

У березні 1999 р. на зустрічі міністрів закордонних справ Марокко і Тунісу в Рабаті було узгоджено рішення сприяти ініціативі відновлення роботи САМ.

Така ініціатива знайшла підтримку всіх п'яťох міністрів закордонних справ і була реалізована у квітні 1999 р. в м. Штутгарт під час проведення чергового форуму європейсько-середземноморського співробітництва. Вже після цього, а саме у травні 1999 р., після тривалої перерви в Алжирі відбулося перше засідання Комітету уповноважених у справах САМ міністрів. Щоб подолати взаємну недовіру і відновити рух до співпраці країн САМ, виявились необхідними ще три зустрічі згаданого Комітету.

Втім, історія подій довкола Західної Сахари далеко не однозначна. Ще у 1988 рр. безпосередньо після надзвичайної арабської наради на найвищому рівні (7-9 червня, Алжир) відбулася унікальна зустріч одночасно всіх п'яти керівників держав Арабського Магрибу, тобто Алжиру, Марокко, Лівії, Тунісу, Мавританії, на якій вперше у згаданому форматі обговорювались перспективи врегулювання у Західній Сахарі та шляхи розширення регіонального співробітництва.

Найбільш важливим результатом цієї алжирської зустрічі протягом наступних років стала конференція міністрів закордонних справ САМ (19-20 березня 2001 р.), яка розглянула питання можливості проведення сьомого саміту Союзу Арабського Магрибу, а в Рабаті було відновлено роботу генерального секретаріату.

Під час другої зустрічі міністрів закордонних справ САМ (Алжир, 16-17 січня 2002 р.) було підтверджено рішення щодо проведення сьомого саміту організації в столиці АНДР 21-22 червня 2002 р. Було також узгоджено кандидатуру генерального секретаря, яку обійняв колишній спікер Національної Асамблеї Тунісу Х. Буларес у лютому 2002 р. Йому було запропоновано розробити план реформ Союзу Арабського Магрибу, а також пропозиції щодо поліпшення ефективності роботи організації.

Загалом, крім зустрічей п'ятірки міністрів закордонних справ, відбулося ще тридцять три зустрічі інших міністрів, учасників інших органів Союзу Арабського Магрибу з метою відновлення повноцінної роботи САМ. Сьомий саміт міг стати проривом у справі співробітництва держав Союзу. Це пояснювалося несподіваною згодою нового короля Марокко Мухаммеда VI

включити до порядку денного саміту питання про ситуацію в Західній Сахарі. Однак 15 червня 2002 р. прем'єр-міністр країни А. Юсуфі по завершенні свого візиту до Тунісу заявив про відмову Мухаммеда VI відвідати Алжир.

Ситуація ускладнилася також у зв'язку з майже одночасною відмовою президента Мавританії М.У. Тайї від поїздки до Алжира. Його відмова була відповіддю на критичні висловлювання керівних алжирських політиків щодо встановлення дипломатичних відносин між Мавританією та Ізраїлем. До того ж посередницькі зусилля у алжирсько-мавританському протистоянні представника туніського президента З.Б. Алі виявилися марними.

Необхідно зазначити, що з усіх попередніх шести самітів САМ, крім установчого в Марракеші, лише один відбувся у повному складі (другий саміт САМ в Алжирі, 21-23 липня 1990 р.). Ще три саміти відбулися за участі чотирьох і два - за участі трьох лідерів.

Міністр закордонних справ АНДР А. Бутефліка, апелюючи до формальних процедурних положень документів про створення САМ, оголосив про перенесення саміту (який міг стати проривним) на нову дату, яку належало узгодити. Тут необхідно підкреслити, що найважливішим фактором, що впливав на проведення самітів, а також стан і перспективи Союзу Арабського Магрибу, безперечно, була криза в Західній Сахарі.

Разом з тим міждержавний діалог країн САМ дозволив ООН перейти до розробки практичних планів щодо проведення референдуму в Західній Сахарі. 30 серпня 1988 р. сторонам конфлікту запропонували план врегулювання, розроблений за участі колишнього генерального секретаря ООН Х.П. де Куельяра. Рада безпеки ООН на своєму засіданні 20 листопада 1988 р. ухвалила резолюцію, яка зобов'язала Генсекретаря ООН призначити свого спеціального представника для участі в процесі деколонізації Західної Сахари. Референдум щодо незалежності Західної Сахари пропонувалося провести в 1990 р. згідно з розробленим планом врегулювання.

Однак переговори з цього питання, що відбувалися у 2000 р. в Х'юстоні та Лісабоні за участі США та особистого представника генерального секретаря

ООН, экс-державного секретаря США Дж. Бейкера, не дали позитивних результатів. Пізніше у плани сторін втрутилися нові фактори, які важко було спрогнозувати. Йдеться про майже десятилітню громадянську війну в Алжирі (до 2010 р.) і смерть марокканського монарха Хасана II, якого змінив новий король Мухаммад VI.

Переговори між Алжиром, Марокко, США і ООН про статус Західної Сахари було відновлено в Женеві та Рабаті лише у 2018 році після тривалої перерви за посередництва ООН, але позиції сторін не змінилися. За розпорядженням короля Мухаммада VI марокканська сторона заявила, що червоною лінією для Рабата є згода на проведення референдуму про незалежність в Західній Сахарі. Алжир і фронт ПОЛІСАРІО проголосили про необхідність створення оновлених об'єктивних списків виборців, роблячи наголос на включенні у списки тих, хто проживав у Західній Сахарі на час офіційної відмови Іспанії від цієї території у 1975 р. та їхніх нащадків, а також тих, хто проживав і проживає на території алжирського Тіндуфа. Станом на 2015 р. Західну Сахару населяло вже 500 тис. осіб, з яких дві третини мали марокканське коріння.

Першого травня 2019 р. ООН відновила свою політично-військову місію у Західній Сахарі (місія MINURSO). У цій ситуації не можна не згадати, що Марокко має у світі великий авторитет і навряд чи піде на перегляд чи перерахунок списків виборців у Західній Сахарі. Позицію Марокко підтримував колишній радник президента США Дж. Болтон, який неодноразово висловлював негативне ставлення до стагнації мирного процесу в Західній Сахарі.

Лише після взаємоприйняттого для всіх зацікавлених сторін врегулювання проблеми Західної Сахари можливий реальний прогрес інтеграції країн САМ. Інакше найбільш реальними практичними кроками залишатимуться розвиток двостороннього співробітництва і більш чи менш скоординована участь п'ятірки міністрів закордонних справ у проведенні позарегіональних міжнародних форумів.

У період 2019-2021 рр. американці і марокканці продовжили активне

облаштування кордону у Західній Сахарі. Улітку 2021 р. на території Західної Сахари відновилися бої між марокканцями та силами країни, яких підтримали приватні військові сили Росії.

Якщо у 1990-х роках ООН, а також ворогуючі сторони, погодились на проведення референдуму щодо незалежності Західної Сахари (орієнтовно він мав відбутися 7 грудня 1998 р.), то сьогодні знову треба повертатися до початкових умов щодо узгодження дати проведення цього референдуму.

Узагальнюючи наведений короткий аналіз ситуації та розташування сил у регіоні Магрибу, можна дійти висновку, що найближчим часом на Північному Заході Африки очікується чергова активізація суперечок щодо остаточного статусу Західної Сахари. Нестабільність у магрибському регіоні заважає та надзвичайно гальмує прояви інтеграційних зв'язків, ускладнює процес регіоналізації Північної Африки в цілому.

Перспективним у вирішенні цієї проблеми видається залучення до вирішення комплексу складних регіональних питань міжнародних організацій, перш за все ООН, Ліги арабських держав, інших впливових міжнародних інституцій та об'єднань, які спроможні впливати на сучасну ситуацію в регіоні. У цьому контексті Україні в процесі відпрацювання своєї зовнішньополітичної стратегії щодо Північної Африки доцільно аналізувати й брати до уваги особливості та специфіку процесів південноафриканської регіоналізації та інтеграції як її невід'ємної складової, в першу чергу це стосується розробки та впровадження стратегічних завдань у регіоні Магрибу.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки: за оцінками фахівців, недостатня регіональна інтеграція у районі Магрибу коштує кожній країні два відсотки щорічного зростання ВВП. Поглиблення регіональної інтеграції у Магрибі є життєвою необхідністю для динамічного розвитку регіону. Головним чинником, який перешкоджає налагодженню нормального інтеграційного процесу у регіоні, є наявність серйозних міждержавних конфліктів, таких як суперечки між Алжиром і Марокко в Західній Сахарі, що унеможливають створення єдиного Магрибу.